
**URBANONIMLARINI O‘RGANISHDA LINGVOKULTUROLOGIK
YONDASHUV**

**ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ УРБАНОНИМОВ.
LINGUOCULTUROLOGICAL APPROACH TO
THE STUDY OF URBANONYMS.**

Otaqova Mohira Zaripboyevna

Urganch innovatsion universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada urbanonimlarni o‘rganishda lingvokulturologik yondashuvning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Urbanonimlar xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, madaniyati hamda dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til birliklari sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda shahar hududlaridagi ko‘cha, maydon, xiyobon va boshqa obyekt nomlarining lingvokulturologik xususiyatlari, ularning semantik mazmuni hamda jamiyat madaniy hayoti bilan bog‘liqligi yoritiladi. Shuningdek, urbanonimlarning shakllanishida tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillarning o‘rni ham tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari urbanonimlarni milliy-madaniy qadriyatlarni ifodalovchi til hodisasi sifatida o‘rganishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: urbanonim, lingvokulturologiya, toponimika, shahar nomlari, madaniyat, milliy qadriyat, til va madaniyat, semantika, nominatsiya, tarixiy xotira, lisoniy birlik, ijtimoiy-madaniy omil.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты лингвокультурологического подхода к изучению урбанонимов. Урбанонимы рассматриваются как важные языковые единицы, отражающие историческую память, национальные ценности, культуру и мировоззрение народа. В исследовании освещаются лингвокультурологические характеристики названий улиц, площадей, переулков и других объектов в городской среде, их семантическое содержание и связь с культурной жизнью общества. Также анализируется роль исторических, социальных и культурных факторов в формировании урбанонимов. Результаты исследования имеют важное научное значение в изучении урбанонимов как языкового феномена, выражающего национальные и культурные ценности.

Ключевые слова: урбаноним, лингвокультурология, топонимия, названия городов, культура, национальная ценность, язык и культура, семантика, номинация, историческая память, языковое единство, социокультурный фактор.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of the linguoculturological approach to the study of urbanonyms. Urbanonyms are interpreted as important linguistic units that reflect the historical memory, national values, culture

and worldview of the people. The study highlights the linguoculturological characteristics of the names of streets, squares, alleys and other objects in urban areas, their semantic content and connection with the cultural life of society. The role of historical, social and cultural factors in the formation of urbanonyms is also analyzed. The results of the study are of significant scientific importance in the study of urbanonyms as a linguistic phenomenon expressing national and cultural values.

Keywords: urbanonym, linguoculturology, toponymy, city names, culture, national value, language and culture, semantics, nomination, historical memory, linguistic unity, socio-cultural factor.

Kirish. Til xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniyati, urf-odatlar va milliy tafakkurini o‘zida mujassamlashtiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Har bir millatning ma’naviy dunyosi, qadriyatlar va tarixiy xotirasi til orqali namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan qaralganda, tilshunoslikda nominativ birliklarni, xususan, joy nomlarini o‘rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Toponimika sohasi tarkibida urbanonimlar — shahar hududidagi ko‘cha, maydon, xiyobon, mahalla, bekat, savdo markazi va boshqa obyekt nomlari jamiyatning madaniy-ma’naviy hayoti bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Ular nafaqat manzilni ifodalovchi nom, balki xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va milliy identitetini aks ettiruvchi lisoniy birlik sifatida ham muhimdir.[1]

Hozirgi zamon tilshunosligida antropotsentrik paradigma asosida til va madaniyat munosabatlarini tadqiq etishga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Shu asosda shakllangan lingvokulturologiya yo‘nalishi til birliklarini xalqning madaniy tafakkuri, mentaliteti va milliy qadriyatlar bilan bog‘liq holda o‘rganadi.[2] Urbanonimlar ham lingvokulturologik tadqiqot obyekti sifatida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali jamiyatning tarixiy rivojlanishi, siyosiy jarayonlari, madaniy qarashlari va ijtimoiy hayotini kuzatish mumkin. Ayniqsa, mustaqillik davrida urbanonimlarning qayta nomlanishi milliy qadriyatlarni tiklash, tarixiy shaxslar nomini abadiylashtirish va milliy o‘zlikni anglash jarayoni bilan chambarchas bog‘liqdir.

Urbanonimlarni lingvokulturologik jihatdan o‘rganish shahar madaniyatining til orqali ifodalanishini aniqlashga xizmat qiladi. Chunki har bir urbanonim muayyan tarixiy voqea, mashhur shaxs, milliy qadriyat yoki madaniy hodisa bilan aloqador holda yuzaga keladi. Masalan, buyuk mutafakkirlar, tarixiy qahramonlar yoki milliy bayramlar nomi bilan atalgan ko‘cha va maydonlar xalqning tarixiy ongini va madaniy merosini ifodalaydi. O‘zbek tilshunosligida toponimika va onomastika masalalari yuzasidan qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da, urbanonimlarni lingvokulturologik nuqtayi nazardan tadqiq etish masalasi hali yetarli darajada yoritilmagan. Ayniqsa, urbanonimlarning semantik xususiyatlari, milliy-madaniy mazmuni hamda ularning ijtimoiy tafakkur bilan bog‘liqligini o‘rganish bugungi kun

tilshunosligining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot urbanonimlarning lingvokulturologik xususiyatlarini aniqlash, ularning milliy-madaniy mazmunini ochib berish hamda shahar nomlari orqali xalqning tarixiy-madaniy qarashlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Asosiy qism. Urbanonim tushunchasi va uning tilshunoslikdagi o‘rni Toponimika tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, geografik obyekt nomlarini o‘rganadi. Ushbu sohaning tarkibiy qismi hisoblangan urbanonimika esa shahar hududidagi ko‘cha, maydon, xiyobon, mahalla, prospekt, bekat, savdo markazi kabi obyekt nomlarini tadqiq etadi. “Urbanonim” termini lotincha urbanus — “shaharga oid” va yunoncha onyma — “nom” so‘zlaridan tashkil topgan bo‘lib, shahar hududidagi nomlarni anglatuvchi lisoniy birlik sifatida qo‘llanadi.[1]

Urbanonimlar jamiyat hayotida faqatgina manzilni belgilovchi vosita bo‘lib qolmay, balki xalqning tarixiy taraqqiyoti, siyosiy qarashlari va madaniy qadriyatlarini ham aks ettiradi. Har bir urbanonim o‘zida ma’lum davr ruhini, ijtimoiy muhitni hamda milliy tafakkur xususiyatlarini mujassamlashtiradi. Shu sababli urbanonimlarni o‘rganish tilshunoslik bilan bir qatorda tarix, madaniyatshunoslik, sotsiologiya va etnografiya fanlari bilan ham uzviy bog‘liqdir.[2]

Bugungi kunda urbanonimlar antropotsentrik tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham tadqiq etilmoqda. Antropotsentrik yondashuvga ko‘ra, til inson tafakkuri va madaniyati bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Urbanonimlar esa insonning ijtimoiy hayoti, dunyoqarashi va tarixiy xotirasining mahsuli sifatida yuzaga keladi. Masalan, tarixiy shaxslar nomi bilan atalgan ko‘chalar yoki milliy qadriyatlarni ifodalovchi maydon nomlari xalqning ma’naviy dunyosini aks ettiradi.[3]

Urbanonimlarni o‘rganishda lingvokulturologik yondashuv Lingvokulturologiya til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganuvchi zamonaviy tilshunoslik yo‘nalishidir. Ushbu yo‘nalishda til birliklari xalqning madaniy tafakkuri, urf-odatlarini, qadriyatlarini va mentaliteti bilan aloqador holda tahlil qilinadi.[4] Urbanonimlar ham lingvokulturologik tadqiqot obyektlaridan biri bo‘lib, ular orqali jamiyatning tarixiy va madaniy hayoti haqida muhim ma’lumot olish mumkin.

Lingvokulturologik yondashuv urbanonimlarning nafaqat lug‘aviy ma’nosini, balki ularning milliy-madaniy mazmunini ham o‘rganishga xizmat qiladi. Masalan, “Mustaqillik maydoni”, “Amir Temur ko‘chasi”, “Alisher Navoiy xiyoboni” kabi urbanonimlar xalqning tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlarini ifodalovchi nomlardir. Bunday nomlar orqali ma’lum tarixiy shaxslar, siyosiy jarayonlar va madaniy an’analar abadiylashtiriladi.[5]

Urbanonimlarning lingvokulturologik xususiyatlari ularning semantik tuzilishida ham namoyon bo‘ladi. Bu esa urbanonimlarning milliy tafakkur va madaniy ong mahsuli ekanligini ko‘rsatadi.

Urbanonimlarning

milliy-madaniy

xususiyatlari

Urbanonimlar muayyan xalqning milliy qadriyatlari va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi muhim lisoniy vositadir. Har bir davrda urbanonimlarning nomlanishi jamiyatning siyosiy va ma'naviy qarashlari asosida amalga oshiriladi. Masalan, mustaqillik yillarida O'zbekistonda ko'plab ko'cha va maydonlarga milliy qahramonlar, buyuk allomalar hamda tarixiy shaxslar nomi berildi. Bu holat milliy o'zlikni anglash va tarixiy merosni tiklash jarayoni bilan bog'liqdir.[6]

Urbanonimlarda xalqning mentaliteti va dunyoqarashi ham o'z aksini topadi. Jumladan, "Do'stlik", "Istiqlol", "Ma'rifat", "Yangi hayot" kabi nomlar jamiyatning ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy orzularini ifodalaydi. Urbanonimlarning milliy-madaniy xususiyatlarini o'rganish orqali xalqning tarixiy tafakkuri, ijtimoiy ongidagi o'zgarishlar hamda madaniy taraqqiyot bosqichlarini aniqlash mumkin. Shu jihatdan urbanonimlar xalqning ma'naviy merosini saqlovchi muhim vosita hisoblanadi.

Urbanonimlarning ijtimoiy va tarixiy ahamiyati

Urbanonimlar jamiyat hayotidagi siyosiy, tarixiy va madaniy o'zgarishlarni aks ettiruvchi muhim manbalardan biridir. Har bir tarixiy davr urbanonimlar tizimida o'z izini qoldiradi. Masalan, sobiq ittifoq davrida mafkuraviy xarakterdagi nomlar keng qo'llanilgan bo'lsa, mustaqillik davrida milliy qadriyatlar va tarixiy shaxslar nomlariga ustuvorlik berildi.[8]

Shuningdek, urbanonimlar shahar madaniyatining tarkibiy qismi sifatida jamiyatning ma'naviy qiyofasini shakllantirishga xizmat qiladi. Ular yosh avlodni tarixiy xotira va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois urbanonimlarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa. Urbanonimlar shahar hududidagi obyekt nomlari sifatida nafaqat nominativ vazifani bajaradi, balki xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari va madaniy tafakkurini aks ettiruvchi muhim lisoniy birlik hisoblanadi. Ularni lingvokulturologik jihatdan o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aniqlashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki urbanonimlar orqali jamiyatning ma'naviy hayoti, tarixiy taraqqiyoti va ijtimoiy qarashlari o'z ifodasini topadi. Tadqiqot davomida urbanonimlarning shakllanishida tarixiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy omillar muhim o'rin tutishi aniqlandi. Ayniqsa, mustaqillik yillarida urbanonimlar tizimida milliy qadriyatlar, buyuk ajdodlar nomi hamda tarixiy merosni aks ettiruvchi nomlarning keng qo'llanilishi milliy o'zlikni anglash jarayonining kuchayganini ko'rsatadi. Bu esa urbanonimlarning xalq ma'naviyati va milliy identitetini ifodalovchi vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, urbanonimlarning semantik va lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish orqali xalqning mentaliteti, dunyoqarashi hamda madaniy tafakkuridagi o'ziga xos jihatlarni aniqlash mumkinligi kuzatildi. Urbanonimlar tarkibida tarixiy

shaxslar, milliy qadriyatlar, ezgulik, do'stlik va istiqlol kabi tushunchalarning aks etishi ularning tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatini yanada oshiradi. Xulosa qilib aytganda, urbanonimlarni lingvokulturologik yondashuv asosida tadqiq etish o'zbek tilshunosligida dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib, u tilning milliy-madaniy tabiatini ochib berishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari urbanonimlarni tizimli ravishda o'rganish, ularning madaniy-semantik xususiyatlarini aniqlash hamda kelgusida onomastika va lingvokulturologiya sohalaridagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Superanskaya A.V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo. – Moskva: Nauka, 1973.
2. Begmatov E. Nomlar va odamlar. – Toshkent: Fan, 1966.
3. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademyashr, 2006.
4. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001.
5. Nurmonov A. O'zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
6. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli onomastikasi. – Toshkent: Universitet, 2011.
7. Yoldoshev B. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
8. Doniyorov X. Toponimika va jamiyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.